

Forfatter: Palladius, Peder

Titel: Peder Palladius' Danske Skrifter

Citation: Palladius, Peder: "Peder Palladius' Danske Skrifter", i Palladius, Peder: *Peder Palladius' Danske Skrifter*, udg. af Lis Jacobsen , H.H. Thiele, 1911-1926, s. 108. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/catalog/adl-texts-palladius01val-shoot-idm140153320041056/facsimile.pdf> (tilgået 25. april 2024)

Anvendt udgave: Peder Palladius' Danske Skrifter

NOTER.

S. 65, L. 6. Originalen har ved Trykkejl *Catchismum* for *Catechismum*.

S. 65, L. 9. Orig. har ved Trykkejl *Baptismus* for *Baptismus*.

S. 65, L. 9. Orig. mangler Punkt efter *domini*.

S. 65, L. 11. Orig. skelner ikke mellem *oe* og *æ*, men disse er i nærværende Udgave anvendt efter gængs Brug, saaledes trykkes *coeperunt* og *væ*, skønt Orig. i begge Tilfælde har samme Type.

S. 65, L. 17. Orig. mangler Punkt efter *Christi*.

S. 65, L. 18. *nisi* er utydeligt i Orig.

S. 66, L. 8. Orig. har *significaito* for *significatio*.

S. 67, L. 31. Orig. har *consientiarum* for *conscientiarum*.

S. 68, L. 7. Orig. *æternum*: for *æternum*.

S. 68, L. 9. *Feria secunda post Jubilate* (1538) var d. 13. Maj.

S. 69, L. 9 (og alm.): *Christelige Ierdom*; d. e. „den kristelige Lære“ = ty: *lere*. Denne Betydning af *Ierdom* var almindelig i 16. og 17. Aarh. Endnu findes denne ældre Betydning i Udtrykket „udbrede ny Lærdomme“.

S. 69, L. 13. *paa landz byerne*; denne Brug af Præp. „paa“ er almindelig hos Palladius.

S. 69, L. 13. *gantske* gengiver her og oftere ty: *leyder* (*leider*)¹.

S. 69, L. 17. *lige som fæ oc uskellige creature*, — Udtrykket svarer nærmest, men ikke fuldstændigt, til Magdeborgerudgaven: *alse de wilden derte unde dat vnuornufftige vee*; Wittenbergudg. har: *wie das liebe vñhe vnd vnuernünfftige sewe*. Sadolin har: *the arme folck haffwe icke dyrt skilsmys fraa wschellige Bester i then sag* = lat. Oversætt.: *nihil omnino a bestiis differunt*.

S. 69, L. 22. *i tuinge folcket til en part aff Sacramentet*; Udtrykket er som nævnt foran (S. 35) oversat efter den lat. Udg. Meningen er: „I romerske Biskopper uddeler kun Nadveren under een Form (Brødet), mens Indstiftelsen fordrer to (Brødet og Vinen).“ Jfr. Knoke, Luthers kl. Katechismus 1904, S. 59, Fodnote.

S. 70, L. 2. Udtrykket „*denne taffle eller form*“ er gaaet over i Katekismen fra den ældste tyske Udgave, der fremkom som Vægtavler.

S. 70, L. 4. *athsküllig* „forskellig“, ty: *mannigerley* (*mancherley* eller *anderley*).

S. 70, L. 10. *vilde* „forvirrede“, ty: *erre* (*irre*).

¹ Først anføres den plattyske Text i Magdeborgerudg., derefter i Parentes den høityske Text i Wittenbergudg.

- S. 70, L. 21. *disse stycker*, men L. 24 *disse stycke*.
 S. 70, L. 36. *Di*, men S. 72, L. 33: *Thi*.
 S. 70, L. 36. *mand hand ingen tuinge*, ty: *me nemande dwingen kan noch schal* (. . . *kan noch sol*). lat: . . . *neque posse neque debere*. Pall. har, som det ses, udeladt det væsenlige „eller skal“.
 S. 71, L. 20. *fromhed* „Fromme“, „Gavn“, ty: *framen (frumen)*, lat. *commoda*; S. 73, L. 6 gengives samme tyske Ord ved *fromme*.
 S. 73, L. 26. *for dem som købsla* gengiver ty: *handlern (hendlern)*, lat. *mercatores*; Sadolin har i Stedet for Verbalomskrivningen Substantivet *købmand*.
 S. 72, L. 19. *iii eller iiiii*; ty: *ein mal edder veer (ein mal odder vier)*; lat: *quater ut minimum*; Sadolin: *nogre tiidher*.
 S. 72, L. 20. *besørge*, „trygte for“, ty: *besorgen*, jfr. Noten nf. til S. 102 L. 11.
 S. 72, L. 28. *legemit* gengiver her ty: *flesch (fleisch)*, lat. *caro*. Jfr. Note til S. 81, L. 7.
 S. 73, L. 7. *frøcht oc fare*; denne Tautologi er løbet Palladius i Pennen, skønt dette Udtryk ligesom de foranstaaende (*gaffn oc skadel nød oc fromme*) skulde være en Modsætning. De tyske Udgaver har: *vare unde heil (fahr und heil)*, den lat. Oversætt: *pericula et bona*.
 S. 73, L. 24. Overskriften efter Tysk.
 S. 74, L. 1 ff. Første og andet Bud ordret som hos Sadolin.
 S. 75, L. 4 og L. 15 har Orig. *Suar* i St. i. *Suar.*, ligeledes S. 76, L. 3 og 14.
 S. 75, L. 5. *Ath*, Sadolin: *saa*, ligeledes S. 76, L. 5 og oftere.
 S. 75, L. 9. *det samme heiligt holde* = ty: *dat sulue hillich holden (das selbige heilig halten)*, men Sadolin: *lade ther moedt om* (?).
 S. 76, L. 9. Tautologien *hjelpe oc beredde* (= Sadolins Oversætt.) gengiver ty: *helpen und vorderen* (Hamborgerudg.), *helffen und foddern* (Wittenbergerudg.).
 S. 76, L. 12. *bedriffue hoor* ligesom i Katekismen 1537 (foran S. 18, L. 14); men Sadolin: *driffue haar*. Udtrykket *bedriffue hoor* findes allerede i de gamle danske Dyrerim (Brøndum-Nielsens Udgave Nr. 10, L. 15—16).
 S. 76, L. 17 (og alm.): *i ord*, Sadolin: *wdi ord*, jfr. foran S. 49.
 S. 76, L. 19. *ecte hustru* (vistnok ældste litterære Exempel), ty: *Echte gade (gemahl)*; Sadolin: *mage y Ehteschaff*.
 S. 77, L. 15. *vidruesbyrd*, Sadolin: *wiltne*.
 S. 78, L. 10. *met ith skin* efter den tyske Text, se foran S. 46.
 S. 78, L. 18, 23 o. fl. *hustru*, Sadolin: *hestru*, se foran S. 47.

- S. 78, L. 19. *fæ*, Sadolin: *fey*, jfr. jy. *fæj*, Feilbergs Ordb. I, 391.
- S. 78, L. 24. *fæ*, Sadolin: *tæmon*, jfr. Kalkars Ordbog I, 820, Feilbergs Ordbog I, 393.
- S. 78, L. 30. *deel*, Sadolin: *diell*; ogsaa i andre Ord er Tve-lydning almindelig hos Sadolin, f. Ex. *hiell*, „hel“.
- S. 79, L. 1—2. Palladius følger den tyske Text, Sadolin den latinske, jfr. foran S. 46 Fodn.
- S. 79, L. 3. *som ingelunde hand lide* osv. jfr. foran S. 28.
- S. 79, L. 9. *Gud han truer* osv. efter den tyske Text; Sadolin: *Heer truer Gud* osv. efter den lat. Oversætt.
- S. 79, L. 10. *frycte for*, Sadolin: *forfröchte oss for*, jfr. foran S. 49. De tyske Texter har: *ons früchten vor (vns fürchten für)*.
- S. 79, L. 15. Oversætt. efter Tysk; Sadolin har en selvkomponeret Overgang til andet Hovedstykke.
- S. 80, L. 2. *liiffuis*, Sadolin: *liiffs oc læffuendes* = ty: *lyues vund leuens* (Hamborgerudg.), *leibs und lebens* (Wittenbergerudg.).
- S. 80, L. 8 (og alm.): *wisseltge*, Sadolin: *wisseligen*.
- S. 80, L. 9. *igenløsselse*. Sadolin: *gienløsselse*.
- S. 80, L. 10. *eniste*, Sadolin: *eenborne*, jfr. foran S. 44.
- S. 80, L. 13. *piint*, som i Katekismen 1537 (foran S. 20); Henr. Smith, En liden Dyalogus, 1537: *Pinter*; Poul Helgesens Oversætt. af Luthers Bedebog 1526: *pynt oc plaget*; Lucidarius: *tolde pyne*, men Sadolin: *haffwer lid* = ty: *geleden (gelitten)*.
- S. 80, L. 15. *begraffuit*, Sadolin: *jordet* ligesom i Pall.' Katekismus 1537 og i det hele i alle ældre Redaktioner af 2. Troes-artikkel; ty: *begrauen (begraben)*. Tautologisk findes „begrave“ allerede i 15. Aarh. f. Ex. i den ældste danske Bibeloversætt. 1. Mos. 35, 29: *jordet ok begroff*.
- S. 80, L. 18. *sider hoss*, som i Katekismen 1537 (foran S. 20); Sadolin: *sidder til* = ty: *Syttende ihor* (Hamborgerudg.), *sitzend zur* (Wittenbergerudg.).
- S. 80, L. 20. *høgre haard*, Sadolin: *høgre hende*, endnu i *Hænde*.
- S. 80, L. 20. *Dæden* = En liden Dyalogus: *deden*; Sadolin: *hveden* = P. Helgesens Bedebog 1526: *hveden*.
- S. 80, L. 21—22. *igen komnendis, leffuendis*, Sadolin: *ighen-kommende, leffuende*, jfr. foran S. 48.
- S. 80, L. 27. *ith sant menniske*, Sadolin: *een sand menniske*; Kønnen var i 16. Aarh. vaktende. I Biblen 1550 skrives *it menniske* 2. Korr. 12, 3, men *mennisken* 1. Mos. 13, 16. Ogsaa Palladius bruger som bestemt Form *mennisken*, f. Ex. S. 99, L. 7 og 8.
- S. 80, L. 30 (og alm.): *fra*, Sadolin: *frua*.

S. 81, L. 7. *helgens samfund* = En liden Dyalogus: *helgens samfund*, men Sadolin: *Helgens meenhed* = ty: *de gemene der hylligen* (Hamborgerudg.), *die gemetne der heiligen* (Wittenbergerudg.).

S. 81, L. 7. *legemens*, Sadolin: *Legoms* (ligeledes hos Poul Helgesen og Henr. Smith), men i Resens Katekismusoversættelse (1608): *kiødsens* = ty: *des Fleisches*.

S. 81, L. 20 (og alm.): *mig*, Sadolin: *meg*; *i (den rette tro)*, Sadolin: *wdt*, jfr. foran S. 47 og 49.

S. 81, L. 29—30. Oversat efter Tysk; Sadolin har her som ved andet Hovedstykke en selvkomponeret Overgang.

S. 82, L. 1—5. Hos Sadolin mangler Forklaring til Indledningsordene ligesom i de tyske Udgaver før 1531. Palladius' Oversætt. stemmer nøje med den tyske Text i Udgaverne 1531.

S. 82, L. 13. *helligt worde*, Sadolin: *blyffue helligt*.

S. 82, L. 14 og 29. Oversat efter den tyske Text; Sadolin efter den latinske, se foran S. 38.

S. 82, L. 32. *timelige, euindelige*; Sadolin: *tymelig, ewindelig*, jfr. foran S. 48.

S. 82, L. 32. *der*, Sadolin: *hested(?)*.

S. 83, L. 16. *Rige* = ty: *ryke (Reich)*, Sadolin: *willie*.

S. 83, L. 18—20. Oversat efter tysk; Sadolin er noget afvigende.

S. 83, L. 24. (og oftere): *deris*; Sadolin: *syn*.

S. 84, L. 6. *ager* = ty: *Acker*, Sadolin: *Jordt*.

S. 84, L. 10. *tro herskaff*, ty: *truwe öuerheren (trewe öberherrn)*; Sadolin: *troo daness Herrschaff*.

S. 84, L. 12. (*god oc sund*) *luct* (= Sadolin), ty: *wedder (wetter)*, jfr. Katekismus 1537: *Vejrlig*.

S. 84, L. 12—13. *fred*, ty: *frede (friede)* og *tucht*, ty: *tucht (Zucht)* mangler hos Sadolin.

S. 84, L. 13. Orig. har *tuck* for *tucht*.

S. 84, L. 16 f. Femte Bøn er nyredigeret efter Tysk.

S. 84, L. 26—27. *naade oc barmhiertighed*, ty: *gnaden*, Sadolin: *barmhiertighed*, lat: *misericordiam*.

S. 84, L. 30—31. *straff oc plage*, ty: *straffe*, Sadolin: *plage*.

S. 85, L. 1 f. Sjette Bøn nyredigeret efter Tysk.

S. 85, L. 9. *legeme* (Sadolin: *legomme*); Resen 1608: *kiød* (ty: *fleisch*), jfr. Noten til S. 81 L. 7.

S. 85, L. 24. *alt*; Sadolin: *aldhand*; ty: *allerley*.

S. 85, L. 28. *een salig endelig*; Sadolin: *een salig endeligt*. Biblen 1550: *mit endeligt* (4. Mos. 23. 10). Formen hos Palladius har ingen Hjemmel.

S. 85, L. 31. *i hiemmelen* = ty: *yn den hemmel* (*jnn den himel*); Sadolin: *ewindelig* = lat: *in æthernm*.

S. 86, L. 4. *tacknæmmelige*; Sadolin: *behørde*, ty: *erhört* (*erhöret*).

S. 86, L. 8 f. *Doben*, Sadolin: *Daaben*. Mærkeligt er det, at Palladius i Stykket om Sakramentet (S. 86—87) gennemført skriver *Doben*, men ligesaa gennemført i Døbebogen (S. 101—106) skriver *Daaben*.

S. 86, L. 14. *befalning*; Sadolin: *befalling*.

S. 86, L. 21. *hand* (om Daaben), men Sadolin: *høn*. Kønnen har været meget vakkende. I Kalkars Ordbog (I, 411) anføres Exempler paa Brug af Intetkøn og Hankøn, men ikke paa Hunkøn. Hos Chr. Pedersen og i Biblen 1550 var Ordet ligesom hos Palladius Hankøn.

S. 87, L. 6—7. *ith naadeligt leffuendis vand* osv. nyredigeret efter Tysken.

S. 87, L. 18—25. *begeringer*, Sadolin: *begieringe*; ny, Sadolin: *ney*; *begræffe*, Sadolin: *jordede*; *opuect*, Sadolin: *opwackt*; *i*, Sadolin: *wdi*.

S. 88, L. 8. Orig. *hertef* for *hiertef*.

S. 88, L. 26. *gantske*, ty: *leyder*, jfr. foran S. 108.

S. 89, L. 13. *som hand vid*, ty: *de du west* (*die du weissesi*).

S. 90, L. 24. *som vdgiffuis for eder* = ty: *dat vor iuw vordathen wert* (*das fur euch vergossen wird*). Sadolin: *hwilcket wdstyrtes for eder oc for mange* = Messeembedet 1529: *thet som bliffuer vdgiffuet for eder oc for mange*. I den ældste Magdeborger-udgave 1531 findes ogsaa: *unde vor veelen*, men ikke i de senere Udgaver.

S. 91, L. 28. *paa dine knæ siddendis* = ty: *kneende* (*kniend*) „knælende“.

S. 92, L. 1—9. Bønnen følger nøje den tyske Text.

S. 92, L. 10. I Messebogen 1529 Bl. dd 1—dd 2 findes en Vise om *The X budord* (optrykt i: Brandt og Helweg, Den danske Psalmedigtning I, S. 21).

S. 92, L. 30 (og oftere): *mæt sammen lagde hender*, ty: *mit geuol-den henden* (*mit gefalten henden*).

S. 93, L. 2 (og oftere): *spitsning*, ty: *spise* (*speise*).

S. 93, L. 3 (og oftere): *benedidelse*, ty: *wolgefallen*.

S. 93, L. 4—7. *Udtydning*; de tyske Udgaver, som har dette Stykke (Wittenb.udgaverne 1529—39, Magdeb.udg. 1534) har enten ingen Overskrift eller det latinske *scholia*.

S. 93, L. 7. *benedidelse*, Orig: *bendidelse*.

S. 93, L. 16. *creature*, ty: *flesche* (*fleische*).

S. 93, L. 21. *barmhiertighed*, lat: *misericordia*, men ty: *güdi-cheit* (*gute*).

S. 94, L. 3. *erlig* gengiver ty. *setich* (*sittig*); jfr. *erlighed* nl.

S. 94, L. 3. *Hand skal gerne lane hvs* gengiver ty. *herbergisch* (*gastfrey*).

S. 94, L. 8. *erlighed* havde ligesom platty. *eerlicheit* Betydningen „Ærbarhed“.

S. 94, L. 9—10 gengiver ty: *nen nyelinge* (*Nicht ein newling*), lat: *non neophytum*.

S. 94, L. 10. 1. *Timoth. 3*; alle højtyske Udgaver til 1535 har ved Fejl 1. *Timoth. 4*.

S. 94, L. 10—11. Her findes i forskellige tyske Katekismer et Stykke om „*die Zuhörer*“, se Knoke, Luthers kl. Katechismus 1904, S. 11 og S. 108—109.

S. 94, L. 18—19. Her findes i forskellige tyske Katekismer et Stykke „*von den Vnterthanen*“, se Knoke afd. Skr. S. 110—111. Jfr. S. 58. Fodnote.

S. 94, L. 21. *som de vanmechtige*, ty: *alse den swaken wercklüge* (*als dem schwachen werckzeug*).

S. 94, L. 23. Efter 1. *Pet. 3*. har alle tyske Udgaver Sætningen: *Vnde weset nicht bitter jegen se* (*Vnd seid nicht bitter gegen sie*); Palladius har Henvisningen (*Colloss. 3. 18*), men mangler Citatet. I Chr. Pedersens Oversættelse af det ny Test. 1531 lyder Stedet: *I mend elsker eders husiruer/ oc verer icke grumme och bitter mod dem*.

S. 94, L. 28. Alle tyske og latinske Udgaver har her Henvisning til 1. *Pet. 3*. Oversættelsen stemmer iøvrigt med den latinske Oversættelse.

S. 96, L. 5. ty: *Ein yder lere syne lection/ So wört ydt wol jm huse stan* (*Ein jeder lern sein lection, So wird es wol jm hause stan*).

S. 96, L. 12. *handtering*, ty: *gescheffte* (*geschefft*), Messebogen 1535: *ting*.

S. 96, L. 14. *huer stat*, Messebogen: *Stadt oc Land* = ty: *stadt vnde lande* (*Stadt vnd Land*).

S. 96, L. 17. *forkynde oc oplywse* (*deris Ecteskaff*), Messeb: *forkynde oc lade forkynde*, ty: *vorkündigent vnde beden se up* (*vor kundigens vnd bitten sie auff*).

S. 96, L. 19. *Herrer oc Førster/ Borgemestere oc Raadt*; Messebogen: *Herrer oc raad* = ty: *Heren vnde Radt* (*Herrn vnd rat*).

S. 96, L. 21. *maand* „man“; den almindelige Skriftform er *mand*.

S. 96, L. 21. *kircke dørren*, ty: *der kirchen*.

- S. 96, L. 23 og S. 97, L. 11. *brud oc brudgomme*, ty: *se (sie)*.
 S. 96, L. 25—26. Oversætt. stemmer ikke med de tyske Udgaver.
 S. 97, L. 1. Den tilsvarende tyske Text lyder i Magdeb.udg: *one allens dat se kloock darauer syn unde ydt meistern mügen*, i Wittenb.udg: *on das sie es oberklügeln/ und vbermeistern mügen*; Messebogen søger her at gengive den højtyske Text: *alleene att de kunde wære offuerkloge oc offuermestere*. Oversættelsen hos Palladius er jo meget fri.
 S. 97, L. 3. *oc — hoffuit*; intet tilsvarende findes i de tyske Udgaver; heller ikke i Messebogen.
 S. 97, L. 9. *tant oc dict*, tautologisk Oversætt. af ty: *gedichte (geticht)*.
 S. 97, L. 15. *hundrede maal*, ty: *hundert mael (hundert mal)*; Messebogen: *hundrede gange*.
 S. 97, L. 17. Orig. har *o.*, mens den ellers altid har *oc* eller *och*.
 S. 97, L. 22. *lader „Latter“*, ty: *lachende (lachen)*.
 S. 97, L. 29. *leckerii*, ty: *lecherye (leckerey) „Gøgl“*. I Messebogen er sidste Del af Sætningen udeladt, men i Resens Udg. 1608 bevarer Oversættelsen fra Enchiridion 1538.
 S. 97, L. 32. Ordet *almindelig* findes ikke i de ty. Udgr.
 S. 98, L. 12. *der i ath sige „sige derimod“* efter tysk: *darein zu sprechen*. Udtrykket findes oftere hos Palladius, f. Ex. i Visitsbøger.
 S. 98, L. 14—15. Oversættelsen er meget udvidet.
 S. 99, L. 1—14. Tavsens Oversætt. af de fem Mosebøger (1535) er helt igennem stærkt nyttet, men ikke afskrevet. Jfr. foran S. 42.
 S. 99, L. 8. *det er nu een sinde been* = Tavsens: *det er nu een sinde been*, Magdeb.udg: *dat were ein mal knake*, men Wittenb.udg: *das ist doch bein*
 S. 99, L. 20—S. 100, L. 2. Chr. Pedersens Oversætt. af det ny Testamente 1531 (Ef. 5. 25) er helt igennem benyttet. Jfr. foran S. 42.
 S. 100, L. 5—17. Tavsens Oversætt. af Mosebøgerne (1. Mos. 3) er benyttet, jfr. foran S. 42.
 S. 100, L. 13. *alle dine leffue dage* = Tavsens: *alle dijne leffue dage*; Magdeb.udg: *dyn lœuedage*, men Wittenb.udg: *dein leben lang*.
 S. 100, L. 22—30. Tavsens Oversættelse af Mosebøgerne (1. Mos. 1) er benyttet.
 S. 100, L. 25. *axler oc formerer eder* = Tavsens: *axler oc formerer eder*; ty: *weset fruchtbar unde vormeret juw, (Seid fruchtbar und mehret euch)*.

S. 100, L. 28. *offuer alt det leffuende der kryber paa iorden = Tavsens: offuer alt det leffuende der kryber paa iorden; ty: auer alle derte dan vp erden krüppel, (ubar alles thier dass auff erden krecht).*

S. 100, L. 31. *foer*, Præs. „faar“. Palladius bevarer ellers i Almindelighed *aa*, jfr. foran S. 48.

S. 101, L. 1. Orig. *mit for met*.

S. 101, L. 10. Fortalen staar i Messebogen *efter* Ritualet.

S. 101, L. 14. Som foran S. 112 nævnet, skrives i Døbebogen gennemført: *Daaben*, men i Daabens Sakramente: *Doben*. I øvrigt er der ingen Uoverensstemmelser i Ortografien.

S. 101, L. 18. *oc* — *handler* findes ikke i de tyske Udgaver.

S. 101, L. 28. *kloglige*, ty: *klechtliken (klegtlich)*; samme Ord oversættes i Luthers Fortale foran S. 69, L. 6, ved *arme*. I Messebogen oversættes Ordet ved *ynkelige*, men hos Resen 1608 bevarer Ordet *klageligen*.

S. 102, L. 6 efter Parentesen er Sætningen: *dat ydt wol van nöden ys (das es wol not ist)* udeladt. I Messebogen staar: *aff det vel nød er*.

S. 102, L. 6. *ath være* „at værge“; derimod skrives *suerge*, f. Ex. S. 74, L. 17, og *smørge* „smøre“ S. 102, L. 18.

S. 102, L. 11. *frycter* gengiver ty. *besorge*, der S. 72, L. 20 var oversat ved *besørge*.

S. 102, L. 12—13. *saa kaaldelige oc saa laddelige*, Magdeb.udg: *so kolde vnde trach*, Wittenb.udg: *so kalt vnd lessig*, Messebogen: *saa løssactige oc forsømmelige*. *laddelig* d. e. *ladelig* „lad“.

S. 102, L. 19. *hoffuitpanden*, ty: *vörhöuet(scheittel)*, Messebogen: *ansict*, Resen 1608: *Panden*. Betydningen af „Hovedpande“ er i Almindelighed „Hjerneskal“.

S. 103, L. 2. *vild*, Magdeb.udg: *rokelose*, Wittenb.udg: *rohe*.

S. 104, L. 9. *floden* „Syndfloden“, = Tavsens Døbebog: *Floden*; Messebogen: *vandfloden*; ty: *sindfloth (sindfiut)* = Resens Udgave 1608: *Syndfloden*.

S. 104, L. 17. *salighedzens bad*, ty: *einer saligen sindfloth (seligen sindflut)*, Resen 1608: *en salig Syndflod*.

S. 104, L. 21—22. *dat som hannem aff Adam er met töd; det er den synd som Adam gjorde*. Dette Sted svarer ikke til nogen kendt Redaktion af Døbebogen; Tavsens har kun: *som hannem er medfoed af Adam*; Messebogen har: *huilcken det haffuer erffuit aff Adam och det paa sin egen vegne schylligt er*, hvad der er i fuldstændig Overensstemmelse med Magdeb.udg: *allent wat*

van Adam angeboren ys! Vnde he seluest darts gedan hefft og Wittenb.udg: *alles was jm von Adam angeboren ist: vnd er selb da zu gethan hat*. Her har da Palladius undtagelsesvis foretaget en real Rettelse; jfr. Engelstoift, Liturgiens Hist. S. 184.

S. 104, L. 33—S. 105, L. 4. Baaede Chr. Pedersens Oversætt. af det ny Test. 1531 og Tavsens Døbebog er benyttet.

S. 105, L. 1. *hiemmerige* = Tavsen: *Himmerig*; men Chr. Pedersen: *Gudz rige* = ty: *das Reich Gottes*.

S. 205, L. 27. *hellige menniskers samfund*, jfr. foraa S. 81, L. 7: *helgens samfund*; begge Steder har Wittenb.udg: *gemeine der Heiligen*, Magdeb.udg: *gemeine der heiligen*. Den forskellige Oversættelse i Enchiridion maa skyldes forskellige danske Forbilleder.

S. 105, L. 28. *legemens*, Orig. ved Trykkejl: *legemeus*.

S. 106, L. 4. *offuer Daaben*, ty: *inn die Tauffe* = Resen 1608: *i Daaben*.

S. 107, L. 26. *HGHVDA*. Disse Bogstaver er Hans Vingaards Symbolum og findes sidst i Bogen i en Mængde af hans Tryk; i nogle Tryk findes kun Bogstaverne *HGHVD*, mens andre Tryk helt mangler et saadant Symbolum. I et enkelt Tryk fra 1537 (se Braun, Aarsberetninger og Meddelelser II, 177) findes i Stedet for Bogstaver en latinsk Sentens: *Verbum Domini manet in æternum. Amen*. At *Verbum Domini* (eller *Dei*) ogsaa er det centrale i den Sentens, Symbolet udtrykker, er vistnok utvivlsomt. Ligeledes er *A* sikkert Tegn for *Amen*. *GH* er ifølge Forkortelsesregler rimeligvis Tegn for *gens humana* (eller *genus humanum*). Idet det første *H* da maa være Tegn for *Verbet*, er dette sandsynligvis *honorare*; hele Sentensen lyder altsaa: *Honoret gens humana verbum Domini. Amen*. En noget udvidet Form findes i et Tryk fra 1528 (Braun, anf. Skr. I, 361), her staar *BL.HGH¹VD*, rimeligvis *Benedicat, laudet, honoret gens humana verbum Domini*².

¹ Orig. ved Trykkejl *N* for *H*.

² Hans Vingaards Symbolum er ikke tidligere blevet forklaret. Den her fremsatte smukke Tydning har Overbibliothekar, Dr. Sofus Larsen venligst meddelt mig.

